

จาก “ซอน้ำทวม” ถึง “เพลงผาวิ่งชู” สู่ “ผ่าซิ่นน้ำทวม”: การต่อสู้ด้วยภาษา และอุดมการณ์ล้านนานิยม¹

The Underlying Concepts through the Lanna Folk Songs Named “So Nam Tuam” and “Pha Wing Chu”, and the Lanna Salongs Called “Phasin Nam Tuam”: the Counter Discourse and Lannaism Ideology

สุนทร คำยอด²

บทคัดย่อ

บทความนี้วัตถุประสงค์เพื่อค้นหาและวิเคราะห์อุดมการณ์ ในเพลงซอน้ำทวม เพลงผาวิ่งชู และการสร้างความหมายให้กับผ่าซิ่นน้ำทวม โดยใช้แนวคิดอุดมการณ์ของ หลุยส์ อัลตุสเซร์ พบว่า ตัวบทข้างต้นเป็นกระบวนการสร้างความทรงจำทางสังคมผ่าน เรื่องเล่าภายใต้อุดมการณ์ล้านนานิยม โดยได้ประกอบสร้างความทรงจำผ่านการเล่าเรื่อง ความทุกข์ของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนด้วยการนำเสนอ 3 ประเด็นคือ ความทุกข์ เนื่องจากจากการพลัดถิ่นที่อยู่ ความทุกข์เนื่องจากพื้นที่รัฐบาลจัดสรร และความทุกข์ จากการสูญเสียสูญเสียทรัพย์สินและที่ดินทำกิน นอกจากนี้ตัวบทมีการตอบโต้ภายใต้ อุดมการณ์ล้านนานิยมโดยการสร้างคู่ขัดแย้ง 2 ลักษณะคือ ความขัดแย้งระหว่างคนกับเขื่อน และความขัดแย้งระหว่างคนกับรัฐบาล อีกทั้งยังมีกระบวนการที่แสดงให้เห็นการต่อต้าน รัฐบาลที่ไม่ชัดเจนจนเกินไปด้วยการเปลี่ยนประเด็นในการเสนอ 2 ลักษณะคือ กล่าวขมนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล และการกล่าวถึงเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อน

คำสำคัญ: ความทรงจำทางสังคม, อุดมการณ์ล้านนานิยม

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง อุดมการณ์ในงานวรรณกรรมของนักเขียนภาคเหนือ

² อาจารย์กลุ่มวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และ
นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Abstract

The purposes of this article are to discover and analyze the underlying ideologies of the Lanna folk songs named “So Nam Tuam” and “Pha Wing Chu”, and to understand the concept of signification to “Phasin Nam Tuam”—a certain type of the women’s traditional long woven tube-skirts. According to the ideological concept introduced by Louis Althusser, it was found that those three mentioned contexts are all the process for building up social memories through Lannaism ideological storytelling. Building the memories was told based on the sufferings of people affected by dam construction. There were 3 types of suffering: suffering of displacement, suffering of government’s land allocation, and suffering of land and property loss. Under the Lannaism ideology, the textual contents were kind of retorts and responses against the government. The conflict counterparts were created into 2 ways: the conflict between the affected people and the dam, and the conflict between the affected people and their government. However, there were 2 points were changed in order to make the government’s resistance appear not too obviously. First, the government’s policy of building the dam was praised, and the matters unrelated to dam building were discussed.

Keywords : Social Memory, The Ideology of Lannaism

บทนำ

โครงการพัฒนาของรัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ ได้มีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่คือการสร้างเขื่อนยันฮีเพื่อปิดกั้นลำน้ำปิง บริเวณช่องเขายันฮี อำเภอสามเงา จังหวัดตาก เป็นเขื่อนคอนกรีตโค้งอเนกประสงค์แห่งแรกของประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน พระปรมาภิไธยให้เป็นชื่อเขื่อนว่า “เขื่อนภูมิพล” เมื่อ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2500

รัฐบาลได้รายงานความก้าวหน้าของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติระยะแรก (พ.ศ. 2504-2506) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ว่า “ในด้านการชลประทานการก่อสร้างเขื่อนภูมิพลได้แล้วเสร็จตามกำหนด” และได้กล่าวถึงความสำเร็จด้านชลประทานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) ว่า “การดำเนินงานของโครงการพัฒนาชลประทานได้ขยายเนื้อที่ชลประทานและป้องกันอุทกภัยเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 1.9 ล้านไร่ คือ จากประมาณ 9.8 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2504 มาเป็นประมาณ 11.7 ล้านไร่ในปี พ.ศ. 2509 หรือมากกว่า 1 ใน 4 ของเนื้อที่เพาะปลูกทั้งประเทศซึ่งสามารถจัดระบบชลประทานได้ โครงการสำคัญที่ได้ก่อสร้างตัวเขื่อนและงานส่วนใหญ่เสร็จเรียบร้อยหรือใกล้จะเสร็จในระยะเวลาของแผนฉบับแรกได้แก่โครงการเขื่อนภูมิพลที่ตาก” (<http://www.nesdb.go.th>)

จากข้อมูลเชิงตัวเลขที่รัฐบาลรายงานเป็นสิ่งที่น่าพึงพอใจในด้านการพัฒนา ที่สามารถจัดการระบบชลประทานในพื้นที่ได้เขื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากงานวิจัยของ อธิยุทธ พงศธรพฤษ (2551) ได้ศึกษา ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลต่อวิถีชีวิตชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก พบว่า การสร้างเขื่อนดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก เนื่องจากการพลัดถิ่นทำให้เกิดความล่มสลายของชุมชนดั้งเดิม พื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้ ไม่สามารถใช้ทำกินได้ จึงส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมด้าน ต่าง ๆ อีกทั้งประชาชนมีอคติต่อนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล

นอกจากจังหวัดตากแล้วยังมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าวในเขตจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ อำเภอดอยเต่า อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม หากความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบในระยะดังกล่าวได้รับการบันทึกผ่านเพลงขอ ซึ่งเป็นการรณรงค์ที่ใช้ขบถร้อง มีฉันทลักษณ์เฉพาะแบบ ที่สะท้อนความทุกข์ของคนรากหญ้าที่ถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่น ขบถร้องโดย นายตาไหล กันทะจันทร์ หรือที่รู้จักกันในนาม “แก้ว ตาไหล บ้านหนองล่อง” เพลงขอที่ได้รับความนิยมคือ “เพลงขอน้ำท่วม” โดยเพลงดังกล่าวได้รับการบันทึกเทปในปี พ.ศ. 2518 ทำให้เพลงขอดังกล่าวแพร่กระจายทั่วภาคเหนือ ได้มีการนำมาขบถร้องใหม่ โดย ทิววรรณ จันทร์สวย และ

สิงห์คำ ชัยศรีใช้ชื่อว่า “ซอพื้นเมืองเรื่องน้ำท่วมดอยเต่า” ชุด น้ำท่วมดอยเต่า ต่อมา พ.ศ. 2552 ได้มีเพลง “ผาวิ่งซู่” ของ ตู๋ ดาราณี ในชุด บ่เอา..คนจีจู้ ได้มีเนื้อเนื้อหาของเพลง คล้ายคลึงกัน จึงเป็นประเด็นปัญหาที่บทความนี้ต้องการวิเคราะห์คือแม้ระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป หากความทรงจำบนคราบน้ำตาที่ขมขื่นภายใต้ วาทกรรมการพัฒนาของรัฐนั้นยังเป็นสิ่งที่ยังไหลเวียนอยู่ในความรู้สึกของผู้คนที่ต้องพลัดถิ่น โดยอาศัยเพลงสะท้อน อุดมการณ์ เพื่อยึดโยงผู้คนที่แตกกระสานซ่านเซ็นให้มีความรู้สึกร่วมกัน ดังนั้นบทความนี้ จึงต้องการวิเคราะห์เพลงดังกล่าว ในฐานะตัวบทวรรณกรรมเสียดส่วนน้อย โดยอาศัยแนวคิด ความทรงจำและการวิเคราะห์อุดมการณ์ เพื่อเข้าใจการตอบโต้จากชายขอบภายใต้ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

Ideology แปลเป็นภาษาไทยว่า “อุดมการณ์” หลุยส์ อัลธุสเซร์ (Louis Althusser) ได้นำแนวคิดเรื่องน้ำมาพัฒนาเป็นแนวคิดอุดมการณ์และปฏิบัติการของอุดมการณ์ (ideology and ideological practice) ที่มีสาระสำคัญว่า “อุดมการณ์ไม่ใช่ตัวแนวคิดหรือความคิด หากแต่เป็นชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิดที่ได้รับการติดตั้งไว้สำหรับทำความเข้าใจ ตัวเรา โลก สังคม เพราะอุดมการณ์เป็นกรอบคิด ดังนั้นหากคนเราได้อยู่ภายใต้อุดมการณ์ที่ต่างกัน วิธีคิด ความเข้าใจความเป็นไปต่าง ๆ รอบตัวก็จะแตกต่างกันไปด้วย” (กาญจนา แก้วเทพ, 2557: 216-219) การทำงานของอุดมการณ์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การทำให้ดูราวกับธรรมชาติ (naturalisation) โดยทำให้เป็นเรื่องธรรมดาในสังคมโดยปราศจากการตั้งคำถามใด ๆ จากคนในสังคม เพื่ออำรางไว้ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม (Jan Blommaert, 2005: 159) นอกจากนี้การทำงานของอุดมการณ์ต้องอาศัยการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (reproduction of ideology) ซึ่งคำถามที่สำคัญที่สุดของ หลุยส์ อัลธุสเซร์ คือ ใครมีอำนาจ ในการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ และกระบวนการผลิตซ้ำนั้นเป็นไปเพื่ออะไร (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 224)

จากแนวคิดข้างต้น จึงนิยามความหมายของ “อุดมการณ์ล้านนานิยม” ว่า คือ ชุดความคิดที่ประกอบสร้างขึ้นจนเกิดการรับรู้ “โดยใช้ความเป็นล้านนา” ที่สะท้อนผ่าน ภาวปฏิบัติกรของอุดมการณ์ และมีบทบาทในการเชื่อมประสานกลุ่มคนที่มีความคิดที่ คล้ายกันเข้าด้วยกัน โดยทำให้คนบางกลุ่มเข้ามาขับเคลื่อนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การผลิต งานวรรณกรรม บทเพลง และตัวบทอื่น ๆ

1. ความทรงจำสีหม่นของคนพลัดถิ่น

เพลงขอน้ำท่วม แต่งขึ้นจากการถูกทำให้พลัดถิ่นโดยนโยบายของรัฐบาล โดยเริ่มแต่งและใช้ในการแสดงตั้งแต่ พ.ศ. 2507 ซึ่งเป็นปีที่หลายพื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน กล่าวคือ น้ำเริ่มท่วมพื้นที่ ซึ่งประชาชนได้รับความทุกข์ยากแสนสาหัส ตาไหล กันทะจันทร์ จึงแต่งเพลงขอน้ำท่วมขึ้นโดยใช้ทำนองเพลงชื่อ เป็น ระเบียบ หรือทำนองในเพลงปฏิพาทย์ชนิดหนึ่งที่ดัดแปลงมาจากเพลงกล่อมเด็ก นิยมใช้สอนคำสอนหรือนิยาย (สารานุกรมไทยภาคเหนือ, 2542: 2027) เพลงดังกล่าวได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลายโดยเฉพาะกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน และจังหวัดตาก และเพลงดังกล่าวได้รับการบันทึกเทปในปี พ.ศ. 2518 ดังเนื้อความตอนหนึ่งว่า “ห้าร้อยสิบแปดเข้ามาถึงแล้ว มันหยั่งมาทุกข์เป็นล้า เป็นเหลื่อ” ทำให้เพลงขอน้ำท่วมแพร่กระจายทั่วภาคเหนือ และมีการผลิตซ้ำ นำมาขับร้องใหม่ โดยศิลปินช่างซอยุคปัจจุบัน ทิววรรณ จันทร์สวย และสิงห์คำ ชัยศรี ใช้ชื่อเพลงว่า “ขอพื้นเมืองเรื่องน้ำท่วมดอยเต่า” ชุด น้ำท่วมดอยเต่าโดยใช้ทำนองเดิม แต่ร้องโต้ตอบกัน และดัดแปลงเนื้อร้องเพียงเล็กน้อย

เนื้อเพลงขอจะกล่าวถึงการพลัดพรากจากถิ่นที่อยู่เนื่องจากนโยบายของรัฐบาล ดังเนื้อร้องตอนหนึ่งซึ่งใช้ขึ้นต้นบทขอว่า

“คอยดักฟังอันนี้ก็อภัยเจ้า	ตัวข้าจะเล่าที่เพื่อนหล่อเขื่อนยันฮี
ก็อินดูพี่น้องบ้านนาบ้านก่อ	บ่หนักก็จำได้หนี
เพราะเพื่อนปิดเขื่อนยันฮี	น้ำไหลเข้าบ้านเข้าป่า”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

การสร้างเขื่อนโดยกันแม่น้ำปิงที่บ้านเขาแก้ว อำเภอสามเภา จังหวัดตาก ทำให้ชุมชนต่างๆ แยกกระสาน ชานเซ็นไปอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ที่รัฐบาลจัดสรรให้ รัฐบาลได้เริ่มเวนคืนที่ดินเมื่อ พ.ศ. 2502 ได้จ่ายค่ารื้อถอนบ้านหลังละ 400 บาท และจ่ายค่าเวนคืนที่ดิน ไร่ละ 400 บาท ชดเชยค่าต้นไม้ต้นละ 2 บาท น้ำเขื่อนเริ่มเข้าท่วมพื้นที่ตำบลมิดกา ตำบลท่าเตือ และตำบลบ้านแอน และในปี พ.ศ.2507 น้ำก็เริ่มเข้าท่วมพื้นที่ตำบลฮอด ตำบลหางดง อำเภอฮอด และบ้านแปะ เขตอำเภอจอมทอง อย่างต่อเนื่องในเขตพื้นที่ตำบลฮอด คือหมู่บ้านห้วยทราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ถัดมาน้ำได้เข้าท่วมหมู่บ้านวังลุง หมู่บ้านแพะดินแดง และหมู่บ้านหลวงฮอด ตามลำดับ (<http://www.prachatai.com/journal/2012/03/39849>) อย่างไรก็ตามรัฐบาลใช้ในการประชาสัมพันธ์ประโยชน์ที่ได้จากการสร้างเขื่อนคือความเจริญโดยเฉพาะเรื่องไฟฟ้า รัฐบาลใช้วาทกรรมการพัฒนาโดยนำความเจริญเข้ามาหลอกล่อ เพื่อให้ชาวบ้านในพื้นที่ยินยอม รัฐบาลในยุคนั้นเป็นรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์

ดังนั้นการต่อต้านการสร้างเขื่อนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าว มีเนื้อเพลงของตอนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงการเวนคืนที่ดินของรัฐบาล

“พร่องว่าเป็นอันทุกข์อันยาก หนาใจจะจากที่อยู่ทีกิน
เมื่อรัฐบาลแก่เงินที่ดิน ก็อยู่บ่ได้เด็ดขาด”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอันยี่ เราอาจนิยามความเป็นผู้พลัดถิ่นฐานภายในประเทศ (Internally displaced persons) หมายถึง บุคคลซึ่งถูกบังคับหรือกดดันให้ต้องหลบหนีหรือละทิ้งสถานที่อยู่อาศัย โดยยังมีได้ข้ามพรมแดนระหว่างรัฐ การถือกำเนิดของเพลงขนานน้ำท่วมจึงเป็นประติษฐกรรมเพื่อสร้างความทรงจำของคนพลัดถิ่น โดยใช้เชื่อมโยงผู้คนที่มีความรู้สึกเจ็บแค้นที่ถูกกระทำให้พลัดถิ่นฐานเข้าไว้ด้วยกัน เป็นปรากฏการณ์การต่อต้านอำนาจรัฐบาล มีบางกระแสระบุว่าเพลงขนานน้ำท่วมถูกกล่าวหาว่ามีเนื้อร้องที่ปลุกกระตมในข้อหาคอมมิวนิสต์

จากการวิเคราะห์บทขอพบว่า ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงสถานที่จริง ตลอดจนได้กล่าวถึงบุคคลโดยใช้ชื่อจริง เพื่อใช้ในการสร้างความทรงจำร่วมกันระหว่างผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายในการสร้างเขื่อน

“อินดูพี่น้องบ้านแพะบ้านแอน ขาวนาแก่จ่าเป็นได้หั้น
ผมคี่ฮอดแหวลุงหนานปะลี จนได้ลื้อจจะลงบ้าน”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

ในตัวอย่างได้บอกย้ำว่าเหตุการณ์ที่เล่าผ่านเพลงขนานน้ำท่วมนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ผู้ประพันธ์ได้พบเห็นความทุกข์ยากของผู้คนที่ได้รับผลกระทบด้วยตนเอง โดยจะย้ำในตัวอย่างเป็นระยะด้วยข้อความที่ว่า “จะไปว่าแก้ว ตาไหลแบ่งคำลมมาอู้” “จะไปว่าตาไหลแบ่งคำลมมาล่อ” “หลอนวันนั้นอายแก้วไปหั้น” (ตาไหล กันทะจันทร์: 2507) การสร้างความทรงจำทางสังคม (Social Memory) เป็นสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันของชุมชนคนพลัดถิ่นซึ่งมีความทรงจำทางประวัติศาสตร์และสังคมร่วมกันอีกทั้งยังเป็นปฏิบัติการในระดับชีวิตประจำวันของชุมชนที่แฝงไว้ด้วยความทรงจำทางสังคมต่าง ๆ การสร้างความทรงจำผ่านเพลงขนานน้ำท่วมนี้เป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ตามแนวคิดของ Michael de Certeau ที่กล่าวว่าชีวิตประจำวันจะมีพื้นที่ให้ต่อรอง (Negotiation) มีพลังสร้างสรรค์ (Creative) และจินตนาการ (imagination) อยู่เสมอโดยกระบวนการตอบโต้ดังกล่าวสามารถมองเห็นได้ผ่านปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน (Practice of Everyday Life) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีกลุ่มคนที่ถูกบังคับควบคุมอย่างมาก กลุ่มคนดังกล่าวจะสร้าง “Tactics” ขึ้น ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นมาเพื่อเป็นการตอบโต้กับ “Strategies” ของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า

(Michael de Certeau, 1984 อ้างถึงใน นิธิธิมา บุญเฉลียว, 2552: 25-26)

จากแนวคิดข้างต้นพบว่า ตาไหล กันทะจันทร์ ได้ประกอบสร้างตัวบทเพื่อสะท้อนความทุกข์ยาก อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาล ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้สร้างความทรงจำร่วมกันของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน โดยจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ ความทุกข์เนื่องจากการพลัดถิ่นที่อยู่ความทุกข์เนื่องจากพื้นที่รัฐบาลจัดสรร และความทุกข์จากการสูญเสียสูญเสียทรัพย์สินและที่ดินทำกิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความทุกข์เนื่องจากการพลัดถิ่นที่อยู่

ความทุกข์เนื่องจากการพลัดถิ่นที่อยู่โดยจะบรรยายสภาพชุมชนที่กำลังล่มสลาย เนื่องจากที่อยู่อาศัยกำลังจะถูกน้ำท่วม ผู้คนในชุมชนต่างเดือดร้อนที่ต้องแสวงหาที่อยู่ใหม่ บางคนก็ร้องไห้เพราะต้องอพยพออกจากบ้านที่อาศัยมาหลายชั่วคน

“จับบางพร่องก็จะไปวันตก	จับใส่บางคนเป็นกันไปวันออก
พร่องเขาก็นั่งคิดถอกคึกถอก	ว่าจนวิชาปัญญา
อุ้งกันตึงลูกตึงเมีย	เฮาจะไปอยู่ไหนกันจะหา
อินดูพี่น้องจ้าวเผ่ามีตกา	น้ำตาพอเซ็ดหัวเขา”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

การสะท้อนความทุกข์อันเนื่องจากการพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนนั้นเป็นประเด็นที่น่าเสนาอมาที่สุด จนก่อรูปกลายเป็นความทรงจำสีหม่นปนคราบน้ำตาของผู้เสียสละเพื่อให้ขับเคลื่อนความเจริญตามนโยบายของรัฐบาล

“พ่องบอกว่าบ้านเกิดเมืองนอน	อยู่เท่าใดตึงบ่ค่าย
กอนน้ำเขื่อนมันขึ้นมาไล่	ดูท่าบ่ไปทางใด
อุ้ออดบ้านหลังบ้านเก่า	เป็นตึงง่อมก่องมใจ
กลางพร่องน้ำตาพอไหล	ง่อมหาสวนพลูสวนหมาก”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

นอกจากการบรรยายเรื่องการพรากจากถิ่นฐานแล้วยังมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่กำลังจะขาดสะบั้นเนื่องจากสภาพชุมชนที่กำลังล่มสลาย เกิดความขัดแย้งในระดับต่าง ๆ คนในชุมชนเกิดภาวะเครียดสะสม บางคนคนตัดสินใจฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหา

“ฝั้วรอมรักกับเมียแพง	อยู่กินตวยกันจนพอบได้
เพราะน้ำเขื่อนมันขึ้นมาไล่	จำเป็นกูไปมีงไป
พร่องฟังคำที่ค่าน้อง	เลยละคู้อันสายใจ
กลางพร่องพอตีมยาเปือตาย	เลยหนีออกไปจากโลก”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม – ธันวาคม 2558

1.2 ความทุกข์เนื่องจากพื้นที่รัฐบาลจัดสรร

นอกจากการชดเชยค่าที่ดินแล้ว รัฐบาลได้จัดสรรที่ดินเพื่อให้แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ซึ่งพื้นที่ในการสร้างเขื่อนคือพื้นที่ลุ่มเหมาะสำหรับการปลูกข้าว อันเป็นอาชีพหลักของผู้คนในบริเวณดังกล่าว แต่พื้นที่รัฐบาลจัดสรร (คนในท้องถิ่นจะออกเสียงว่าจับสรร) เป็นที่ดอน เป็นพื้นที่ที่ป่าเสื่อมโทรม เป็นพื้นที่กร้างที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อเป็นอาศัยและที่ดินทำกิน

“จะยกคอกวัวขึ้นไปบนจับสรร

ตั้งปั่วไหวกันละพ้ออ้วยแม่เฒ่า

มันหองปลอมโขปลอมเหล่า

ที่ค่าไม้ตู้ไม้แดง

เสียนกพ้อเฮยปู้ตัน

ร้องซ่าวใจพ้ออ่อนป้อใครแข็ง

กอนตวันนั้นจะลงใกล้แลง

เบ่นหน้าผ้อหาบ้านเก่า”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

เนื่องจากระยะเวลาที่น้ำเริ่มเข้าท่วมนั้นเป็นฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต ดังนั้นจึงต้องเร่งรีบเก็บเกี่ยวเพื่อความมั่นคงด้านอาหารของครอบครัว ซึ่งจะเป็นหลักประกันในชีวิตว่าปีนั้นครอบครัวจะ “อืมหรือจะอด”

“บางพร่องชนคร้วอกบ้าน

เอาไปขวางไว้จับสรร

เพราะว่าที่อยู่นั้นป่สำคัญ

ขอหื้อได้ที่กินเนอลูก”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

“เขาก็เปลี่ยนชื่อแถมใหม่

ใส่ได้ว่าเขื่อนน้ำตา

เกี่ยวข้าวแล้วขนออกจากนา

เอาไปสับนคอยในป่า”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

ความลำบากในพื้นที่จัดสรรของรัฐอีกประการหนึ่งคือ แห่ลงน้ำในการอุปโภคเนื่องจากบริเวณที่รัฐจัดสรรให้มันเป็นพื้นที่สูงเหนือระดับน้ำท่วม และการขุดบ่อน้ำก็เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

“กอนมาตั้งเหนือท่าข้ามบ้านตาล

มาเจอใส่ความะกอก

ไปขุดไหนน้ำก็บ่ออก

จำเป็นลงเอาน้ำแม่ปิง”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

ในบทขนานน้ำท่วมได้บรรยายถึงสภาพพื้นที่ ที่รัฐบาลจัดสรรให้ว่า เต็มไปด้วยต้นแขมและหญ้าคาการบุกเบิกเพื่อปรับที่ดินนั้นทำได้อย่างยากลำบาก เปรียบเหมือนการเข็นแก้วตาของตนเอง

“เขาล้มป่าแขมป่าคา

พ้อเหมือนปาดแก่นตาตัวเก่า”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

1.3 ความทุกข์จากการสูญเสียทรัพย์สินและที่ดินทำกิน

เพลงขอน้ำท่วมกล่าวถึงความทุกข์ที่ต้องสูญเสียทรัพย์สิน ประชาชนเข้าสู่ภาวะสิ้นเนื้อประดาตัว หากชนย้ายไม่ทันก็ต้องขายทั้งสัตว์เลี้ยง และบ้านเรือน

“ที่เพื่อนมีเงินทองสินทรัพย์ ปชายจำเป็นได้ขาย
เต็งว่าบ่ว่าเปิดหมู่วิวควาย ขายแพหวเรือเอนที่อยู่”

(ตาไหล ก้นทะจันทร์: 2507)

การสูญเสียที่ดินทำกินทำให้ความมั่นคงในชีวิตของชาวนาต้องล่มสลายเนื่องจากขาดปัจจัยพื้นฐานในการผลิตข้าวซึ่งเป็นอาชีพหลัก

“มีค่าที่อยู่ยังมีที่กิน เลยบ่ช่างจะเยียจะสร้าง
เราคิดว่าไฟไหม้บ้าน มันยังเหลือที่ไรที่นา
อันนี้ห้องน้ำเอ็งมาท่วม เลยบ่ช่างจะปากจะจา
จมตึงบ้านจมตึงนา จมตึงที่เรือเอนที่อยู่”

(ตาไหล ก้นทะจันทร์: 2507)

จากข้อมูลข้างต้นเป็นการทำความเข้าใจการประกอบสร้างความทรงจำทางสังคม โดยใช้ประสบการณ์ร่วมคือความทุกข์ยากจากนโยบายสร้างเขื่อนของรัฐบาล แม้เวลาล่วงเลยมาถึง 50 ปีหากความทรงจำอันขมขื่นยังไหลเวียนอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของผู้คน อีกทั้งยังมีการตอกย้ำ ช้ำ ทวน ความทรงจำดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากความนิยมเพลงผาวังซู้ ที่ขับร้องโดย ตู๋ ดารณี ในชุดศึกชิงนาง ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเดือดร้อนของผู้คนที่ต้องพลัดถิ่นจนแตกกระสานซ่านเซ็น ดังเนื้อเพลงตอนหนึ่งที่ว่า

“ดอยเต่าเหนือเขื่อนยันฮี ได้หนีน้ำท่วมแทน
พี่น้องบ้านนาบ้านก่อ ได้หนีละบ้านละจอง
วังลุงบ้านนาคอเรือ ทำเตื่อบ้านช่างบ้านหนอง
พร่องไปอยู่แม่ฮ่องสอน พร่องล่องไปจังหวัดตาก
หนีน้ำไปอยู่สามเงา แม่สอดแม่ละเมารมาด
ดอยเต่าเปนทะเลสาบ น้ำหลากไหลลุ่มขึ้นมา
พร่องไปเชียงแสนเชียงฮาย แม่สายเหนือสุดแทน
บางพร่องเปนหวังไร่เนา อยู่บ้านจัดสรรดอยเต่า”

(ตู๋ ดารณี อัลบั้ม ศึกชิงนาง)

เพลงซอนน้ำท่วมของแก้วตาไหล และเพลงผาวังซู้ของตุ๋นดารณี เป็นประติขักรรมทางสังคมของคนพลัดถิ่นที่เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการต่อต้านอำนาจรัฐที่เชื่อมผู้คนที่มีความรู้สึกร่วมกัน และเป็นการสร้างตัวตนเพื่อประกาศแก่สังคมว่ามีผู้เดือดร้อนจากนโยบายการสร้างเขื่อนและได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมจากรัฐบาล ผ่านบทเพลงที่เจือด้วยคราบน้ำตา ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวในระดับรากหญ้า นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนไหวอีกระดับหนึ่งคือกลุ่มนักวิชาการที่ได้ใช้ตั้งชื่อผ้าชิ้นตีนจกที่มีแหล่งในการผลิตอยู่ในเขตนน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน โดยได้เรียกชื่อใหม่ว่า “ชิ้นน้ำท่วม”

“กาละแต่เดิมนั้น วังลุงเมืองหอดหรือเมืองฮอดอย่างเรียกขานกัน.....ครั้นเมื่อถึงสมัยกิ่งพุทธกาล มีการสร้างเขื่อนกันแม่ระมิงค์ที่จังหวัดตาก น้ำได้ท่วมเมืองประวัติศาสตร์นั้นจนจมมิด ฟังว่าผู้คนหนีตายกันจ้าละหวั่น ที่ย้ายไปอยู่ตามที่จัดสรรก็มีมากมี ที่หวังไร่นาทรัพย์สินอันเคลื่อนย้ายไม่ได้ก็หลายอยู่.....นางแม่เรือนและแม่ฮุยอันเคยได้รังสรรค์ผ้าถุงครัวใบทั้งมวลก็ละทิ้งก็แลทุกทอไว้ได้น้ำ.....จึงปล่อยให้**น้ำอันสร้างไฟฟ้า**มากลบหายอยู่ใต้ธรณินที่ใหญ่กว้างนั้นแล”

(วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, 2547: 84-85)

ผู้เขียนได้สะท้อนเรื่องราวของคนพลัดถิ่นด้วยการผูกเรื่องราวผ่านห้วงน้ำที่ท่วมท้น จึงทำให้ผ้าชิ้นชนิดนี้มีชีวิตชีวาในโลกนักสะสมผ้าโบราณเนื่องจากเป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง และกระแสน้ำปึงได้ไหลกลบลบวิถีการทอผ้า อีกทั้งจากการพลัดถิ่นเป็นบ่อเกิดของสูญเสียของภูมิปัญญา “ครั้นเมื่อย้ายไปอยู่ยังเนินภูจอมดอย ความอดอยากยากกลั่นยิ่งทบทวี ผ้าใหม่คร้วใหม่ได้จากการบริจาค อันจะให้คิดทอใหม่ใส่ลายอย่างวิจิตรอย่างเดิม ใจก็ไม่นิ่งพอ เน้นนานหลายเดือนหลายปี วิถีชีวิตก็เปลี่ยนไป เอาสิ่งใหม่ที่เจริญกว่ามาแทนที่ ผ้าชิ้นงดงามที่เป็นเอกลักษณ์ก็ไม่มีผู้สืบสาน”

(วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, 2547: 85)

จะเห็นได้ว่าความทรงจำของคนพลัดถิ่นในพื้นที่เหนือเขื่อนนั้นถูกประกอบสร้างขึ้นโดยมุ่งเน้นเพื่อสื่อสาร 2 ระดับคือการสื่อสารกับคนใน กล่าวคือการสื่อสารในกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการสร้างเขื่อน โดยใช้เพลงซอนน้ำท่วมที่สะท้อนความทุกข์ทั้ง 3 ลักษณะเพื่อสร้างพื้นที่ในการต่อรองกับอำนาจรัฐภายใต้ผู้นำในยุคเผด็จการ ที่ชวนเชื่อด้วยวาทกรรมการพัฒนา คือการผลิตไฟฟ้าเพื่อความเจริญของพื้นที่เหนือเขื่อนและใต้เขื่อน นอกจากนี้ยังมีการผลิตซ้ำผ่านเพลงผาวังซู้ที่ตอกย้ำความทุกข์ยากของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าว

นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนไหวของนักวิชาการ ที่มุ่งเน้นการสื่อสารกับคนนอกคือสังคมในวงกว้างโดยใช้ทัศนศิลป์คือผ้าชิ้นน้ำท่วมเป็นพื้นที่ในการสะท้อนความทุกข์ยากของผู้คน และผลกระทบของการสร้างเขื่อนที่อาจได้ความเจริญหากต้องแลกด้วยการสูญเสีย

ภูมิปัญญาอันเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า ด้วยความเคลื่อนไหวดังกล่าวจึงทำให้เกิดโครงการ “เต็กดอยเต่า ฟันฟู ชี้น้ำท่วม” ยิ่งเป็นการส่งต่อความทรงจำสีหม่นของคนพลัดถิ่นผ่านผ้าชิ้น น้ำท่วม

2. การต่อสู้ด้วยภาษากับอุดมการณ์ล้านนานิยม

เพลงขอน้ำท่วม มีเนื้อหาในการต่อต้านรัฐบาลอย่างชัดเจน ประเด็นที่น่าสนใจในการต่อต้านคือการใช้ความเป็นล้านนาโดยอาศัยสื่อพื้นบ้านคือเพลงขอ ซึ่งเป็นสื่อที่เข้าถึงชุมชนในวงกว้าง สอดคล้องกับความนิยมของชาวล้านนาที่นิยมฟังเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านเพลงขอ การเคลื่อนไหวในการต่อต้านรัฐบาลนั้นเป็นปฏิบัติการภายใต้อุดมการณ์ล้านนานิยมที่ใช้ความเป็นล้านนาเพื่อคัดค้านกับอำนาจของรัฐบาลส่วนกลางซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมล้านนามาโดยตลอด นับตั้งแต่การปฏิรูปมลลเทศาภิบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการวิเคราะห์หัวข้อทั้ง 3 เรื่อง คือ เพลงขอน้ำท่วม เพลงผาวุ้งชู และผ้าชิ้นน้ำท่วม พบว่ามีการใช้ภาษาในการต่อต้านอย่างชัดเจนใน 2 ลักษณะ คือ การสร้างคู่ขัดแย้ง และการเปลี่ยนประเด็นในการนำเสนอ ดังนี้

2.1 การสร้างคู่ขัดแย้ง

เพลงขอน้ำท่วมนอกจากกล่าวถึงความทุกข์ยากเพื่อสร้างความทรงจำร่วมกันของคนพลัดถิ่นแล้วยังมีการสร้างคู่ขัดแย้งเพื่อสะท้อนสถานะเป็นผู้ถูกระงับจากนโยบายของรัฐบาล โดยได้สร้างความขัดแย้ง 2 ลักษณะคือ ความขัดแย้งระหว่างคนกับเขื่อน และความขัดแย้งระหว่างคนกับรัฐ ดังนี้

2.1.1 ความขัดแย้งระหว่างคนกับเขื่อน

การสร้าง ความขัดแย้งระหว่างคนกับเขื่อน คือการนิยามความหมายใหม่ให้กับเขื่อนยันฮี โดยใช้ภาษาเพื่อสื่อสารในเชิงลบ อาทิ

“เขาก็เปลี่ยนชื่อแถมใหม่ เกี่ยวข้าวแล้วขนออกจากนา	ใส่ได้ว่า <u>เขื่อนน้ำตา</u> เอาไปสีบนดอยในป่า”
--	--

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเรียกว่าเขื่อนน้ำตา จึงเป็นการลดทอนอรรถประโยชน์ของเขื่อนที่ใช้เก็บกักน้ำเพื่อความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ให้กลายเป็นเขื่อนที่เนืองนองไปด้วยน้ำตาของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาลสะท้อนความทุกข์ยากของผู้คนภายใต้วาทกรรมการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีการให้ความหมายของเขื่อนอีกลักษณะหนึ่ง

“จับบางพร่องก็ว่าน้ำผิตาย
บำเดี่ยวพอท่วมโห่งข้า

มันหยังมาเวยแท้เวยว่า
เอาไหนจนพอบั่น”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

จากข้อความข้างต้นได้นิยามความหมายของน้ำที่เข้ามาท่วมว่าเป็นน้ำ “ผิตาย” ที่สะท้อนความเกลียดชังและความคับแค้นของผู้คน การเรียกชื่อเพื่อนในเชิงลบนั้นเป็นการสร้างความเป็นอื่นเพื่อครอบงำให้คล้อยตามสารที่ต้องการสื่อ ภายใต้อุดมการณ์ลัทธิอำนาจนิยมเพื่อสร้างการรับรู้ “โดยใช้ความเป็นลัทธิ” ที่มีเพลงชอภาคปฏิบัติการณ์ของอุดมการณ์

2.1.2 ความขัดแย้งระหว่างคนกับรัฐ

เพลงชอน้ำท่วมได้สร้างคู่ขัดแย้งระหว่างคนกับรัฐบาล ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า เพลงชอน้ำท่วม ได้แต่งขึ้นในสมัยรัฐบาลเผด็จการโดยคาบเกี่ยวระหว่างรัฐบาลของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐบาลของจอมพล ถนอม กิตติขจร ดังนั้นการวิพากษ์รัฐบาลจึงเป็นเรื่องต้องห้ามโดยเด็ดขาดและเพลงชอทั้ง 50 บท ได้กล่าวถึงรัฐบาลเพียง 3 แห่งเท่านั้น อาทิ

“ขึ้นมาจากทางดงโห่งทาง
ว่าอยู่ได้เด็ดขาด

รัฐบาลเพื่อนตึงประกาศ
เขาพากันออกทิ้งวัน”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

หากใช้คำว่า “รัฐบาล” จะกล่าวในประเด็นกลาง ๆ หากกล่าวถึงเชิงลบจะใช้คำว่า “เพื่อน” ซึ่งผู้ฟังย่อมเข้าใจโดยบริบทว่า “เพื่อน” หมายถึง “รัฐบาล” เพื่อนเป็นสรรพนามของชาวลัทธิที่สะท้อนความเป็นอื่นที่ไม่ใช่พวกเดียวกับเรา

“คอยตักฟองอันนี้ก็ยังมีเนอเจ้า
ก็อินดูพี่น้องบ้านนาบ้านก่อ
เพราะเพื่อนปิดเขื่อนยันฮี

ตัวข้าจะเล่าที่เพื่อนหล่อเขื่อนยันฮี
บ่หนักก็จำได้หนี
น้ำไหลเข้าบ้านเข้าป่า”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

“พร่องพอเป็นให้เป็นร้อง
ก่อนเพื่อนบ่คิดเขื่อนยันฮี

ละพร่องก็ตายเป็นผี
เราตึงบ่ได้หนีได้จาก”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

“ก่อนบ่ใช่เขื่อนภูมิพล
ได้พากันปลัดกันพราก

เราตึงบ่ได้เววนทุกซี่ยาก
เมื่อเพื่อนหล่อเขื่อนยันฮี”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

“มาตายตึงละอ่อนคนเผ่า
กันเพื่อนบ่หล่อเชื่อนยันฮี

ปากันโคกเศรำโคก
เราบ่ได้หนีได้พาย”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

การต่อต้านอำนาจรัฐผ่านการใช้ภาษาเป็นปรากฏการณ์ที่กระทำด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง โดยผู้แต่งใช้คำว่า “เพื่อน” แทนการกล่าวถึงรัฐบาล สังเกตได้ว่าในบริบทของเพลงขอมจะเป็นเรื่องความทุกข์ยาก ซึ่งมีเนื้อหาในเชิงลบต่อรัฐบาล ลักษณะดังกล่าวเป็นการสะท้อนถึงความสามารถของผู้แต่ง ที่เคลื่อนไหวต่อต้านโดยใช้ความเป็นล้านนาเพื่อต่อรองคัดล้าง กับอำนาจที่เหนือกว่าได้อย่างละมุนละม่อมและเป็นธรรมชาติอย่างยิ่ง

3. เปลี่ยนประเด็นในการเสนอ

การสร้างชุดขัดแย้งตรงข้ามผ่านเพลงขอน้ำท่วม เพลงผาวังซู้ และการสร้างความหมายให้กับฟ้าซิ่นน้ำท่วม เป็นการสถาปนาความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นกับรัฐ ผ่านเรื่องเล่า (Narrative) คือการนำเสนอเหตุการณ์ชุดหนึ่งที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์เริ่มต้นจนถึงสถานการณ์ตอนจบ โดยอิงกับการกระทำของตัวละครในกรอบของสถานที่และเวลา และเชื่อมโยงกันเป็นเรื่องราว (นพพร ประชากุล, 2552: 149) โดยใช้ความเป็นล้านนาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อต่อรองอำนาจ ถึงเป็นเรื่องที่สุ่มเสี่ยงที่จะถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาล ดังนั้นผู้เล่าเรื่องจะใช้กลวิธีเปลี่ยนประเด็นในตอนท้ายเรื่องคล้ายการจบเรื่องแบบหักมุม พบว่าผู้เล่ามีกลวิธีในการเปลี่ยนประเด็นในการนำเสนอ 2 ลักษณะ คือ กล่าวขมนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล และการกล่าวถึงเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อนดังนี้

3.1 กล่าวขมนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล

เพลงขอน้ำท่วมประกอบไปด้วยบทขอมจำนวน 50 บท ซึ่งในตอนต้นมีเนื้อหาในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างชัดเจน หากตอนท้ายได้มีการกล่าวขมนโยบายการสร้างเขื่อนที่จะสร้างความเจริญในพื้นที่

“หลอนว่าหมู่ได้หนีน้ำหนีหนอง
แก้วตาไหลว่ามันบ่แปลก
กอนรัฐบาลของไทยคิดแล้ว
เหมหน้อยเซียใหม่ละพูน

ปากันสะเด็นเด็นแตก
จะได้ความดีเมื่อลูน
เป็นปลบลาหายสูญ
ไฟฟ้าจะแจ้งขนาด”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

ในบทของจะกล่าวถึงความเจริญที่เกิดจากแสงสว่างของไฟฟ้าที่ตรงกันข้ามกับความมืดอันหมายถึงพื้นที่ชนบทที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กล่าวว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” ดังนั้นการสรุปเรื่องเล่าของเพลงขอน้ำท่วมจึงเป็นข้อมูลที่ขัดแย้งกับ “สาร” ที่ต้องการสื่ออย่างมีนัยสำคัญยิ่ง ดังบทขอตอนหนึ่งที่ว่า

“บ่ใช้มันจะมค่าในรั้วในเวียง
ไปไหนก็จะม่วนเสี้ยงอย่าง
ไปทางเมืองเถินเมืองตาก
บ่อสลีบกองลอย

มันจะแห้วบ้านนอกบ้านป่า
บ่ว่าฮ่อมห่วยรูตอย
ผมมาแห้วยังเวียงจอมก้อย
ไฟฟ้าจะแจ้งสนาด”

(ตาไหล กันทะจันทร์: 2507)

เช่นเดียวกับการกล่าวถึงผ้าชิ้นน้ำท่วมโดยตอนท้ายจะสรุปว่าการสร้างเขื่อน นำมาซึ่งความเจริญสามารถผลิตไฟฟ้า ทุกอย่างมีทั้งข้อดีและข้อเสีย

“ชิ้นน้ำถ้วมเหลือค่างในโลกหล้านี้ไม่กี่ผืน ชีวิตมนุษย์มิได้กับเสีย ได้เขื่อนได้ไฟฟ้า เสียบ้านเสียเมืองเสียงานหัตถศิลป์ปั้นหล้า ขอจบเรื่องชิ้นน้ำถ้วมไว้แค่นี้ ฟังว่าเหมือนน้ำตาจะไหลท่วมล้นหัวใจไปแล้ว”

(วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, 2547: 85)

เพลงผาวังชูได้มีตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความเจริญของอำเภอตอยเต่าที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนของรัฐบาล

“พร่องเปนเศรษฐีมีเงิน
พร่องได้พาลูกพาเต่า

ตอยเต่าเจริญเหลือเก๋า
แฉะแฉ่วตอยเต่าเรือนแพ”

(ตุ้ ดารณี อัลบั้ม ศึกชิงนาง)

จากเนื้อเพลงข้างต้นได้สะท้อนความหมายของความเจริญที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในเพลงขอน้ำท่วมที่นิยามความเจริญจากการสร้างเขื่อน จากการมีไฟฟ้าใช้ และความเจริญวัดได้จากแสงสว่างของไฟฟ้าแต่ในยุคของ ตุ้ ดารณี นั้นความเจริญวัดจากการครอบครองทรัพย์สิน และเขื่อนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงประเด็นในการกล่าวถึงความเจริญจากการสร้างเขื่อนถูกทำให้คลุมเครือจึงเป็นกลวิธีในการต่อต้านที่น่าสนใจ

3.2 การกล่าวถึงเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อน

การกล่าวถึงเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง เป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้สารที่มีเนื้อหาในการต่อต้านรัฐบาลนั้นไม่ชัดเจนจนเกินไป โดยประเด็นที่มักใช้ปิดท้ายการเล่าเรื่องคือการกล่าวถึงคำสอนของพุทธศาสนาแบบล้านนา ที่มุ่งเน้นเรื่องการทำบุญที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น

“ขอให้ออดสาหรือไป	เหยียดอะพ้ออ้อยเหยียดอะแม่ป้า
ป๋าเจ้านายไพร่ฟ้า	หื้อชวนกันกินกันทาน
คำสอนพุทธะ ธรรมะ สังฆะ	แก้วตาไหลว่าเป็นเป็นหลักฐาน
แถมสักหนอยจะมีหนอเงินหนอคำ	ปางเมื่อพระศรีอารยโศดโลก”

(ตาไหล กันทะจันทร: 2507)

จากข้อความข้างต้นได้กล่าวถึง “พระศรีอารยโศดโลก” ซึ่งมีเนื้อหาที่ให้ความหวังในการดำรงชีวิต นอกจากเป็นการเปลี่ยนประเด็นในการสื่อสารแล้ว ยังเป็นการปลอบประโลมผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล นอกจากเป็นวรรณกรรมในการต่อต้านแล้วยังมีฐานะเป็นวรรณกรรมที่ใช้เย้ยเยาะแกล้งจากความทรงจำอันขมขื่น

การเปลี่ยนประเด็นในลักษณะดังกล่าวยังพบได้ในเพลงผาวังซู้ที่ตอนต้นกล่าวถึงการอพยพไปอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ เนื่องจากการสร้างเขื่อน และดำเนินเรื่องต่อยอดการกล่าวถึงสถานที่ท่องเที่ยวประจำอำเภอทยอยเต่า คือผาวังซู้ ที่เน้นการเล่าตำนานที่อธิบายสถานที่ของคนพื้นถิ่น

“นายน้อยเปนสามัญชน	จิตใจซื่อตรงหนักแน่น
พระญาเจ้าเมืองโกรธแค้น	หื้อหนุ่มไพร่ฟ้าสามัญ
ปมียศลาบรรดาศักดิ์	ความรักเลยโดนก็ดกั้น
ถ้าหากนายน้อยบ่ฟัง	จะจับลงทัณฑ์รับโทษ”

(ตุ๋ ดารณี อัลบั้ม ศึกชิงนาง)

หากมองอย่างผิวเผินอาจกล่าวได้ว่าการเรื่องเล่าผาวังซู้ขึ้นไม่เกี่ยวข้องกับสาระท่อนภาพวิถีชีวิตที่แตกกระสานซ่านเซ็นของผู้คนเนื่องจากนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล หากพิจารณาอย่างละเอียดพบว่าการผลิตซ้ำตำนานที่มีโครงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักระหว่างผู้หญิงสูงศักดิ์กับชายต่ำศักดิ์ที่ไม่สมหวังเพราะอำนาจที่เหนือกว่าคือการบังคับจากบิดาของฝ่ายหญิง เรื่องราวของตำนานผาวังซู้ลงด้วยความตายของคู่รักต่างชนชั้นที่ซึ่ม่ากระโจนหน้าผาเพื่อใช้แม่น้ำปิงปลิดชีวิต คงปฏิเสธไม่ได้ว่าตำนานผาวังซู้เป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่ากัน ระหว่างชนชั้นปกครองกับประชาชน และลงเอยด้วยความพ่ายแพ้ของฝ่ายประชาชน เรื่องเล่าดังกล่าวไม่ต่างจากนโยบายการสร้างเขื่อนที่จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของประชาชนและวิถีชีวิตของชุมชนถูกทำให้ตายทั้งเป็นภายใต้กระแสน้ำปิงที่กลายเป็นเขื่อน ตอนท้ายของเพลงจบลงด้วยความหวังในชีวิตเพื่อปลอบประโลมให้สามารถดำรงชีวิตให้มีความหวังต่อไป

“ไปแล้วบ่มีวันลิม	ซาบซึ้งตริงตราหัวใจ
ถ้าหากรำรวยวันใด	จะสร้างสวนลำไยคอยเต่า”

(ตุ๋ ดารณี อัลบั้ม ศึกชิงนาง)

แม้ว่าระยะเวลาในการสร้างตัวบททั้งสามเรื่องคือเพลงซอนน้ำท่วม เพลงผาวังซู้ และการสร้างความหมายให้กับผ้าขึ้นลายน้ำท่วม จะมีระยะเวลาในการผลิตผลงานที่ต่างกันถึง 40 ปี แต่ยังคงมีการเล่าเรื่องโดยการเปลี่ยนประเด็นในตอนท้ายเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งของการต่อต้านอำนาจรัฐภายใต้อุดมการณ์ลัทธิลัทธินิยมที่ ทำทุกอย่างให้เป็นเรื่องธรรมดา

สรุปผลการศึกษา

เพลงซอนน้ำท่วม เพลงผาวังซู้ และผ้าขึ้นน้ำท่วม เป็นกระบวนการสร้างความทรงจำทางสังคมผ่านการเล่าเรื่องด้วยภาษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาลโดยได้ประกอบสร้างความทรงจำผ่านการเล่าเรื่องความทุกข์ของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนด้วยการนำเสนอ 3 ลักษณะคือ ความทุกข์เนื่องจากจากการพลัดถิ่นที่อยู่ ความทุกข์เนื่องจากพื้นที่รัฐบาลจัดสรรและความทุกข์จากการสูญเสียทรัพย์สินและที่ดินทำกิน ในตัวบทยังมีการตอบโต้ภายใต้อุดมการณ์ลัทธิลัทธินิยมโดยการสร้างคู่ขัดแย้ง เพื่อตอกย้ำสถานะภาพความเป็นผู้ถูกกระทำจากนโยบายของรัฐบาล 2 ลักษณะคือ ความขัดแย้งระหว่างคนกับเขื่อน และความขัดแย้งระหว่างคนกับรัฐบาล นอกจากนี้ยังมีกระบวนการที่ทำให้การต่อต้านรัฐบาลไม่ชัดเจนจนเกินไปด้วยการเปลี่ยนประเด็นในการเสนอ 2 ลักษณะคือ กล่าวขมนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล และการกล่าวถึงเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อน สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เข้าใจปฏิบัติการในชีวิตประจำวันที่เคลื่อนไหวภายใต้ต่อต้านรัฐบาลหากเป็นการต่อสู้จากชายขอบที่ไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรองอย่างชัดเจนจึงต้องซ่อนสารและเปลี่ยนประเด็น เป็นลักษณะของการตอบโต้ของผู้ด้อยกว่าตามแนวคิดของ James C. Scott ที่กล่าวถึง “Weapons of the Weak” ที่ตอบโต้โดยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าในพื้นที่สาธารณะเพื่อป้องกันการถูกควบคุมจัดการโดยรัฐ

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (2557). *LOUIS ALTHUSSER อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ*. กรุงเทพฯ : Text.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2551). *ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ธีรยุทธ พงศธรพุกษ์. (2551). *ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลต่อวิถีชีวิตชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นพพร ประชากุล. (2552). *ยกอักษรร ย้อนความคิด เล่ม 1 ว่าด้วยวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ : อ่าน.
- นิชธิมา บุญเฉลียว. (2552). *ความทรงจำร่วมของคนลี้ภัยพลัดถิ่นกับประเพณีประดิษฐ์กรรม*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2547). *ครุฑหย่องของงามแม่หญิงล้านนา*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. (2542). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2504). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62> (14 กันยายน 2558)
- องอาจ เดชา. (2555). *เรียนรู้'ฮอด' ชุมชนเก่าแก่ใกล้ล่มสลาย? บทเรียนก่อนและหลังกำเนิดเขื่อนภูมิพล*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.prachatai.com/journal/2012/03/39793> (14 กันยายน 2558)
- อมสิน บุญเลิศ. (2551). *การต่อรองและปรับตัวของคนพลัดถิ่น : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในเมืองเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Althusser, Louis. (1984). *Essay on Ideology*. London: Thetfort Press.
- Scott, James C. (1985). *Weapons of the Weak: Every Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press.